

Hz. İsa'nın nüzûlü konusu İslam modernistlerinin İslam algısında kırılma noktalarından birini oluşturuyor. Bu kesimin nüzul-i İsa ve benzer konulara karşı alerjik tavrını anlamlandırmak için modern düşüncenin, içeriğinde olağanüstülük bulunan dinî konular karşısındaki takıntısıyla irtibatı ayrıca sorgulanmalı elbette. Ama şimdilik şunu söylemek mümkün; İslam modernistlerinin işbu takıntısı sebebiyledir ki, peygamberlerin mucizelerinden kıyamet alametlerine kadar ayet ya da sahih hadislerde açık ifadesini bulan birçok mesele bugünün müminleri için ayrı birer imtihan konusu olmuştur.

Mezkur kesim öncülüğünde televizyon ekranlarına kadar uzanan tartışmalar bu gibi konuları birçok Müslümanın zihninde çözüm bekleyen sorunlar haline dönüştürmüş ve haliyle şu soruyu gündeme taşımıştır: Bir Müslüman bu konularda nasıl bir tavır sergilemelidir?

**NÜZÛL-İ İSA VE BENZER
KONULARDAKİ TAVİR NE
OLMALIDIR?**

Yolunu, usulünü ve kaynaklarını bilen bir mümin için değişen bir şey yok; dün bu konular ne ifade ediyor idiyse bugün de onu ifade ediyor. Değişen siyasî, ictimai ve kültürel şartların temel inançlarımıza yansımaları olamaz; çünkü temel inançlarımız kaynağı vahiy olan tarih-üstü hakikatlerdir. Dün akide kitaplarına[1] kadar giren bir konu olarak Hz. İsa'nın nüzûlü bugün de ve bundan sonra da akide konusu olmaya devam edecektir. Akide kulun belirlemelerine açık alan değildir; bu bakımdan tarihsel de değildir ve haliyle farklı tarihselliklere göre içeriğine müdahale edilmesi de

söz konusu değildir. Akîdede aslolan bir inanç esasının açık ve kesin nassa dayanması ve aslen içeriğinin imkân dâhilinde olmasıdır. Hz. İsa'nın nüzulü içerik olarak imkân dâhilindedir ve hakkında hem açık hem de kesin naslar bulunmaktadır. Ancak İslam modernistleri için durum bu kadar net değil. Genelde bu çevrenin İslamî esaslara karşı evhamlı bir tutum sergilediği bilinmektedir. Sadece Hz. İsa'nın nüzulü değil, mesela İlhami Güler gibi bazı İslam modernistleri Kur'an'da yer alan açık kıssaların bile mitolojik birer anlatım olduğunu savunabiliyorlar.[2] Söyleme bakılırsa bu kesim için ilgili meseleler din telakkimizde birer ur gibi bünyenin sağlığını tehdit etmekte olduğundan artık yeni bir kaynak ve yeni bir metodoloji anlayışıyla bu meselelerin ayıklanması gerekmektedir. Ne var ki henüz ortaya net ve teşekküllü bir sistem koyabilmiş değiller. Yaptıkları sadece mevcut içinden belli başlı meseleleri irdelemek ve yerli yersiz vaveylalar kopartarak yapıyı kolay buldukları yerden yıkmaya çalışmaktır. Evet, tam olarak yapıları yıkmak kelimesi resmediyor; çünkü yapmak ya da inşa etmek için ne sahîh bir kaynak teklifi ne de kaynakları anlamak ve yorumlamak için tutarlı bir metodoloji teklifi ortaya koyabilmişler. Kaynak ve metot olmadan da haliyle inşa faaliyeti başlatılmıyor. Son dönemde modernist ilahiyatçı çevrenin yoğun olarak tefsir ve hadis ilimleri alanında yaptığı çalışmaları ve bu meyanda özellikle Mutezile üzerine hazırlanan tezleri aslında mevcut yapı içinden tesis edilmek istenen metodolojiye malzeme ve mesnet arayışı olarak görmek mümkün. Modernist ilahiyatçı kesim bu nitelikte tez ve makalelerle metodoloji tesis etmeye çalışarak işin atölyecilik kısmını deruhte ederken, bir yandan da bu çalışmaların piyasaya arzını üstlenen "pazarlamacılar" dikkat çekiyor. Bunlar tabana daha yakın durdukları için akademik söylemleri tabanın talebine uyarlama konusunda akademisyenlere göre daha başarılı kimseler. Müslüman tabanının İslam modernistleriyle münasebetlerine gelince şimdilik taban daha çok pazarlamacılarla muhataplık kurabiliyor ve İslamî telakkilerini de bunların el yordamıyla toparlayabildikleri üzerine bina ediyor. Pazarlamacıların Hz. İsa ve benzer konularda

ileri sürdüğü çözüm de haliyle biraz kotarma biraz da günü kurtarma kabilinden palyatif öneriler oluyor. Bu önerileri şöyle formüle edebiliriz: Yolu bulunursa ilgili nasların reddi, bulunamazsa bir şekilde lafzı tevil etmek.

İşte bu makalenin yazılmasına bais olan Mustafa İslamoğlu da Hz. İsa'nın nüzulü meselesinde benzer tavrı sergilemiş; kâh tevil yolunu deneyerek kâh İslamî literatüre geçmiş bulunan bazı genellemelere sarılarak Hz. İsa'nın nüzulüne iman meselesinin bir Müslüman için ifade ettiği önemin üstünü örtmüştür. Konu hakkında hem araştırma yapan hem de hassasiyet gösteren bir mümin sıfatıyla bu yanlışa dikkat çekmem gerektiğini düşünerek İslamoğlu'nun tutumunu eleştirmek istiyorum.

Ancak eleştiriye geçmeden önce şu notu düşmekte fayda mülâhaza ediyorum: İslamoğlu'nun İslamî bilgi ve tasavvur alanlarında yetkin olmadığını, dolayısıyla bu alanlarda verdiği ürünlerin yarardan çok zarar getirdiğini düşünüyorum. Ama bunun yanında öncülüğünü yürüttüğü bazı hayır çalışmalarını takdirle karşıladığımı ifade etmeliyim.

Bu vesileyle gerek yazı gerekse hitabet aracılığıyla Müslüman kitleye şu veya bu ölçüde tesir eden kimselerin hata ve sevapları karşısındaki tavrımı şu cümlelerle özetleyebilirim: Bu kimselerin hizmetlerine ya da olumlu yanlarına karşı hakkaniyet ve adalet ölçüleri dâhilinde takdir ve şükran duygularımı hiçbir surette esirgemem. Ancak bu duygularım onların özellikle esasa ilişkin yanlış düşüncelerine karşı tepkisiz kalmamı da asla gerektirmemektedir.

Aksine Müslüman toplumda az ya da çok örnek alındıkları için bu kimselerin İslamî ilke ve hassasiyetlere aykırı duruşlarında başta ihkâk-ı hak sonra Müslümanların selameti adına kendilerini ikaz etmeyi bir sorumluluk olarak görüyor ve bu konuda konformizme de riyakârlığa da prim vermemeyi samimiyetin ve dürüstlüğün gereği kabul ediyorum. Eğer bu yanlışlar kamuoyuna mal olmuşsa bunların eleştirilerinin de kamuoyuna deklare edilmek suretiyle aleni biçimde yapılması gerektiğini düşünüyorum.

MUSTAFA İSLAMOĞLU'NUN NÜZUL-İ İSA VE İLGİLİ HADİSLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞÜ

Bu açıklamalardan sonra İslamoğlu'nun Hz. İsa'nın nüzûlü konusundaki görüşünün değerlendirmesine geçebilirim. Başlıkta da belirttiğim gibi değerlendirme İslamoğlu'na yöneltilen bir soruya kendisinin verdiği cevap üzerinden olacaktır. Herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için hem kendisine yöneltilen sorunun hem de bu soruya verdiği cevabın metni olduğu gibi alıntılanmıştır:

SORU: Sorum Hz. İsa ile ilgili olacak. Onun tekrar geleceğine inanan yakın dostlarıma nasıl anlatabayım da veya nasıl cevap vereyim de, birazda olsa bilgi sahibi olsunlar. Bu konuda bana birkaç ayet gösteriyorlar, bunlara birazda olsa cevap verebiliyorum ama Buhari, Müslim gibi zatların hadislerini gösterdiklerinde bu hadisler uydurma diyemiyorum ve yorum yapamıyorum. Çünkü; hadislerin gerçekliğini bilemiyorum. Bana bu konuda yardımcı olabilir misiniz? Ben gelmeyeceğine inananlardan olduğumu ifade ettiğimde bana itikadımdan bahsediyorlar. Sizden değerli cevaplarınızı bekliyorum. Allah sizden ve Mümünlerden razı olsun. (02/03/2007)

CEVAP: Aynen ben de öyle yapıyorum. Bu doğru olan. Buhari ve Müslim'deki hadisleri izahın bin bir yolu var. İsa'nın gerçek inancı onu takip edenlere dönecek de diyebiliriz. Fakat bu hadisler haber-i vahid. Zan içerir. Yanlış ve yalana ihtimali vardır. Bu tür haberler akideye konu olmazlar. Bu yeterlidir.

(Kaynak: http://www.mustafaislamoglu.com/haber_detay.php?haber_id=122)

İslamoğlu'nun Hz. İsa'nın nüzûlü/yeryüzüne inişiyile ilgili görüşü kabaca yukarıdaki soruya verdiği cevaptan anlaşılmaktadır. Soruyu soran kimse görüldüğü gibi Hz. İsa'nın nüzûlüne inanmadığını ifade ediyor. Tartışmalar Kur'an ekseninde devam ettiği sürece nüzul-i İsa'ya inananlara biraz cevap verebildiğini de belirtiyor. Burada araya girerek şunu ifade etmek isterim: Hz. İsa'nın nüzûlüyle ilgili ayetler, bir yandan sahabe ve tabiinden gelen rivayetlere diğer yandan siyak-sibaklarına bağlı kalınarak anlaşılmaya çalışıldığında bunların açık biçimde Hz. İsa'nın nüzûlüne delalet ettiği görülecektir. Burada ilgili ayetleri açık ve seçik biçimde

ele almak isterdik; ama konumuz İslamoğlu'nun cevabı üzerine bina edildiği için buna fırsatımız olmayacak.

Soruyu soran kimse daha sonra konuyla ilgili Buharî ve Müslim'de nakledilen hadisler karşısında çaresiz kaldığını söyleyerek İslamoğlu'ndan yardım istiyor. İslamoğlu'nun meseleye kendince getirdiği çözüm, Hz. İsa'nın nüzulüyle ilgili olarak Buhari ve Müslim'de geçen hadislerin inkârı değil, tevilidir. İslamoğlu'na göre bu hadislerin bin bir tevilidir. Cevapta ileri sürdüğü teville göre de hadisler bizzat Hz. İsa'nın nüzulünü değil, kıyametin arifesinde onun gerçek inancının takipçilerine döneceğini bildirmektedir.

İslamoğlu'nun cevabından üç şey çıkıyor: Birincisi, Hz. İsa'nın nüzulünü bildiren hadisler hakikî/ açık anlamlarına yorulmamalı, bilakis tevil edilmelidir. İkincisi, ilgili hadisler haber-i vahiddir. Üçüncüsü, haber-i vahidler zan ifade ederler. Bu bakımdan akîdeye konu olamazlar.

Mesele anlaşıldığına göre sözü daha fazla uzatmayıp bu üç nokta üzerinden İslamoğlu'nun görüşünü değerlendirebiliriz.

NÜZÛL-İ İSA HADİSLERİ TEVİL EDİLEBİLİR Mİ?

Birincisi, Hz. İsa'nın nüzulüne dair varid olan hadislerin yukarıda arz edildiği gibi tevil edilmesi, başka türlü anlaşılması mümkün müdür? Bu soruya cevap vermek için önce Hz. İsa'nın nüzulü hakkında varid olan hadislerden birkaç tanesinin mealini buraya taşıyalım. Böylece üzerinde konuştuğumuz konu hakkında daha temelli ve net fikirler ortaya koymamız mümkün olabilir.

Kaynaklarda Hz. İsa'nın nüzulüne dair nakledilen hadisler içinde en meşhur olanı Buharî ve Müslim'de geçen şu rivayettir: Said bin el-Müseyyeb'in Ebu Hureyre kanalıyla rivayet ettiği hadiste Allah Resulü şöyle buyurmaktadır: "Canım kudretinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, şüphesiz Meryemoğlu'nun adil bir hakem olarak inmesi/nüzûlü elbette yakındır. O inince haçı kıracak, hınzırı öldürecek, harbi/cizyeyi kaldıracaktır. Onun zamanında mal çoğalacaktır. O kadar ki zekât verilecek kimse kalmayacaktır. Tek bir secde dünya ve dünyada bulunan şeylerden daha hayırlı olacaktır."

Daha sonra Hz. Ebu Hureyre isterseniz şu ayeti okuyun dedi: "Ehl-i kitaptan hiç kimse olmaz ki,

ölümünden önce ona/İsa'ya iman etmemiş olsun. O kıyamet günü de onlara şahit olacaktır. (Nisa, 159)" [3]

Bu konuda varid olan hadislere bir diğer misal de Hz. Cabir'in Allah Resulü'nden naklettiği şu hadistir: "Ümmetinden kıyamete kadar hak üzere savaşan bir taife bulunacaktır. Sonra Meryem oğlu İsa inecektir. Müslümanların emiri ona, gel, bize namaz kıldır diyecek. O da hayır, Allah'ın bu ümmete bir ikramı olarak sizler birbirinizin emirlerisiniz, diyecektir." [4]

Bu konuda farklı sahabiler tarafından nakledilen hadislerin sayısı hayli kabarıktır. İlgili hadislerin sadece muhtevasına birer misal olması için zikrettiğimiz bu rivayetler, Hz. İsa'nın nüzulüne dair Hz. Peygamber Efendimiz'in anlatmak istediği şeyin mahiyet ve keyfiyeti hakkında yeterince fikir veriyor. Şu halde ikinci adımı atarak mezkûr hadislerde yer alan ifadeleri, Hz. İsa'nın bizzat kendisinin nüzulünün dışında başka türlü anlama imkânı olup olmadığına bakabiliriz.

Meallerine yer verdiğimiz hadislerde ilk dikkat çeken husus olarak, Allah Resulü'nün sadece Hz. İsa'nın nüzulünü haber verip sözü orada bitirmediğini, bunun dışında detaylı sayılabilecek bilgiler verdiğini de görüyoruz. Yukarıda zikrettiğimiz hadisler ve diğerlerinde Allah Resulü, Hz. İsa'nın yeryüzüne nereden ineceği, ne keyfiyette ineceği, nerelere uğrayacağı, neler yapacağı ve nihayet nerede vefat edip nereye defnedileceği gibi konularda çok somut bilgiler vermektedir. Bunların yanında yukarıda mealini verdiğimiz Cabir hadisinde de olduğu gibi Ümmet-i Muhammed'le arasında geçecek olan konuşmaların içeriğine kadar teferruata da girmektedir.

Bu kadar somut anlatım ve detaylı bilgiyi göz önünde bulundurursak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Hz. İsa'nın nüzulünü başka türlü anlamak, hadislerde yer alan ifadeleri mecrasından saptırıp zorlama yorumlara başvurmadan mümkün değildir. Çünkü bu haliyle hadisler açık ve net olarak Hz. İsa'nın bizzat kendisinin nüzul edeceğini gösteriyor. Biraz daha detaya inerek konuyu dil ve usul yönüyle ele alalım. Dil ve usul kuralları gereği açık ifadelerde mecaz, kinaye gibi sözün yan anlam ihtimallerini gündeme getirebilmek için ortada bunu

gerektiren sebep bulunmalı, yani açık anlamın imkânsız olduğunu gösteren delil olmalıdır. Nitekim usulde “kelamda aslanan hakikattir”, “hakikat müteazzir/ imkânsız oldukça mecaza başvurulur” gibi kaideler de bunu anlatır. Sözelimi mezkûr hadislerde geçen “nüzûl” kelimesinin açık anlamı bizzat bedenen inmektir. Farzı muhal nüzûl kelimesini bu anlamın dışına çıkarmak, ona mecazi anlam yüklemek, mesela bunun Hz. İsa'nın gerçek inancının onu takip edenlere geri döneceği anlamına geldiğini savunmak için ortada Hz. İsa'nın bedenen inmeyeceğini gösteren ayet, hadis veya kesin aklî delil bulunması gerekir. Ancak böyle deliller bulunması halinde nüzul kelimesi başka anlamlara hamledilebilir. Peki, sormak lazım, Hz. İsa'nın yeryüzüne bedenle inmeyeceğini söyleyenlerin elinde böyle bir delil var mıdır? Bu konuda ileri sürülen gerekçelere bakılırsa nüzul-i İsa'yı inkâr edenlerin de tevil edenlerin de ellerinde ancak kurgusal öncüller var. Söz gelimi Kur'an'da Hz. İsa'yla ilgili teveffî kelimesine yapılan atıf sorunludur. Zira bu kelimenin anlamı aslen kabzetmek/almaktır.[5] Dolayısıyla kelimenin kaçınılmaz olarak Hz. İsa'nın ölümüne delalet ettiği söylenemez. Bunun gibi nüzul-i İsa'yı fizik şartlar açısından imkânsız bulanların iddiaları da, Allah'ın kudretini fizik kanunlarıyla sınırlandırmak suretiyle fiziği mutlaklaştıran vahim bir yanlışı sergilemektedir. Ortada sahih bir delil bulunmadığına göre nüzul kelimesini açık anlamından çıkartıp başka anlamlara çekmek izah edilebilir bir yol olmasa gerektir. Dikkat edilirse yukarıda nüzul kelimesini bedenle inmek anlamının dışına çekmekten bahsederken “farzı muhal” tabirini kullanarak nüzulün başka anlama çekilmesinin usul açısından imkânsızlığına işaret ettik. Zira Hz. İsa'nın nüzülüyle ilgili hadislerde geçen nüzûl kelimesinin bizzat bedenle inmek anlamına olan delaletini anlatmaya açık/zahir kelimesi de yetmez. Bu tür kelimeler usulcülerin de ifade ettiği gibi “müfesser” niteliğinde kelimelerdir. Kelimenin kendisi doğrudan bedenle inmek anlamına delalet ettiği gibi, hadislerin siyak ve sibakı da bu anlamı pekiştirmekte, mecaz ya da bir başka ihtimali kökten kazımaktadır. Şu halde hadislerde yer alan detaylar nüzulün zorunlu olarak bedenle inmek anlamına geldiğini, diğer ihtimallerin

hiçbir türlü söz konusu olamayacağını göstermektedir.

Birinci meseleyi toparlayacak olursak İslamoğlu'nun, ilgili hadisleri Hz. İsa'nın yeryüzüne bedenle inmesi dışında bir anlama çekmesi için elinde makul bir sebep bulunmamaktadır. Bu bakımdan İslamoğlu'nun mezkûr hadisleri açık anlamlarının dışına çekmesini, bu konudaki peşin hükümlülüğünden başka bir şeyle izah edemiyorum.

NÜZUL-İ İSA HADİSLERİ MÜTEVATİR DEĞİL MİDİR?

İkincisi, Hz. İsa'nın nüzulünü konu edinen hadisler haber-i vahid midir? Haber-i vahid, yaygın kullanımına göre, mütevatir olmayan hadisler demek olduğundan konuya mütevatir hadislerin tarifiyle giriş yapmamız gerekiyor.

Bir terim olarak mütevâtir hadis, örfen, yalan üzerinde söz birliği etmiş olmalarına ihtimal verilemeyecek sayı ve keyfiyeti haiz kimselerin/topluluğun rivayet ettiği hadis demektir. Biraz daha müşahhas ifadeyle mütevâtir hadis, ilk kaynağından itibaren her tabakasında kalabalık gruplar tarafından rivayet edilen ve rivayet edenlerin normal şartlarda yalan söylediklerine imkân verilemeyen hadislerdir.

Mütevatir hadis konusunun detayları burada bizi ilgilendirmediği için fazla teferruata girme gereği duymuyoruz. Ancak şu kadarını ifade etmeliyiz ki, tariften de anlaşıldığı üzere bir hadisin mütevatir olması onu rivayet edenlerin sayılarının belli bir rakama ulaşmış olmasıyla alakalı değildir. Bazı muhaddislerin bu konuda zikrettiği rakamlar ekseriya usulcüler tarafından itibar görmemiştir. Usulcülerin bu konuda esas kabul ettiği ölçü, hadisi rivayet eden ravilerin âdeten/normal şartlarda yalan üzerinde söz birliği etmiş olabileceklerine ihtimal verilememesidir. Bu olduktan sonra ravilerin sayısının pek bir ehemmiyeti yoktur.

Mütevatir hadislerin tarifinden hareketle haber-i vahidin tarifini yapabiliriz. Mütevatir haberin karşıtı olduğuna göre haber-i vahid, normal şartlarda yalan üzerinde söz birliği yapmış olmalarına ihtimal verilebilecek olan kimseler tarafından nakledilen

hadislerdir. Tariflerini gördüğümüze göre buradan Hz. İsa'nın nüzulüyle ilgili rivayetlerin haber-i vahid mi yoksa mütevatir mi olduğu konusuna geçebiliriz. İslamoğlu nüzul-i İsa hakkındaki rivayetlerin haber-i vahid olduğunu söylüyorsa da dayanağının ne olduğunu ifade etmediğinden bu konuda net bir şey söyleyemiyoruz. Ancak İslamoğlu'nun hadis ilimleri konusunda Hayri Kırbaşoğlu'nun fikirlerine güvendiğini ve takipçilerine tavsiye ettiğini yine kendisinin ifadelerinden anlıyoruz.[6] Bu durumda muhtemelen İslamoğlu'nun atölyecisi Hayri Kırbaşoğlu olmakta, onun mütevatir hadisle ilgili fikirlerini "taklit" etmektedir.

Kırbaşoğlu mütevatir hadislerin ancak sayılamayacak kadar kalabalık kitleler tarafından nakledilen hadisler olduğunu savunmaktadır. Ona göre ravileri sayıya geldiği için, elli altmış sahabî tarafından nakledilmiş olsa bile senetli rivayet yoluyla günümüze ulaşan hadisler mütevatir olamazlar.[7] Kırbaşoğlu'nun bu konuda dayanağı olmadığı gibi, mütevatir hadisin tarifi de kendisini desteklememektedir. Zira mütevatir hadisin tarifinde bir sayı tahdidi olmadığını gördük. Sayı tahdidinin olmaması, mütevatir hadis söz gelimi on kişinin ya da yirmi kişinin rivayet ettiği hadistir, diyenleri yanlışladığı gibi, mütevatir hadis elli kişinin ya da altmış kişinin rivayet ettiği hadis olamaz diyenleri de yanlışlamaktadır. Çünkü sonuçta her ikisi de mütevatir hadise bir rakam tahdidi yapmaktadır. Biri doğrudan yaparken Kırbaşoğlu gibileri dolaylı biçimde, tersinden sayı tahdidi yapmaktadır. Kırbaşoğlu söz gelimi elli ya da altmış sahabe tarafından nakledilen hadisleri mütevatir görmemekle, mütevatir hadisin ravi sayısının asgari olarak ellinin ya da altmışın üstünde olması gerektiğini zımnen ifade etmiş olmaktadır. Oysa mütevatir hadislerin tarifinde de şartlarında da böyle bir kayıt bulunmamaktadır. Şu halde Kırbaşoğlu, mütevatir hadislerin sayısını en aza indirmeye şartlanmış biri olarak tariflere rağmen kendince bir mütevatir hadis modeli kurgulamaktadır.[8] Bu bakımdan onun savunduğu mütevatir hadis modeli bizi bağlamamaktadır. Dolayısıyla nüzul-i İsa ile ilgili rivayetleri onun değil, yaygın mütevatir hadis tasavvuru üzerinden değerlendirmek gerektiğini düşünmekteyiz. Nüzul-i İsa ile ilgili rivayetlerin hangi kategoriye

girdiğini tespit etmek zor değil. Konuyla ilgili rivayetlerin senedlerini ve buna bağlı olarak ravi sahabilerin sayısını en azından elde mevcut olanları itibarıyla çıkarmak mümkün. Aslında okuyucunun, bu konuda ilgili kaynakları tek tek taramak zorunda kaldığını düşünerek yılgınlık göstermesine gerek yok. Modern zamanlarda nüzul-i İsa konusu tartışılmaya başladığından yakın dönemde yaşayan bir çok muhakkık âlim ilgili rivayetleri kaynaklardan tarayarak ilgilenenleri bu zahmetli işten kurtarmıştır. Mesela Hindistanlı büyük muhaddis ve fakih Enver Şâh el-Keşmîrî yaptığı uzun ve yorucu çalışmalar neticesinde bu konuda et-Tasrîh bimâ tevâtera fî nüzûli'l-Mesîh adlı kitabını kaleme almıştır. Keşmîrî bu kitapta Allah Resulü'ne ait/merfu yetmiş beş, sahabe ve tabiîne ait/mevkuf yirmi altı rivayet toplamıştır. Bu rivayetler başta İbn-i Mesud, Aişe, Enes, Huzeyfe bin el-Yemân, İbn-i Ömer, İbni Abbas, Cabir, Ebu Hureyre, Abdullah bin Amr, Ebu Said el-Hudrî gibi meşhur sahabiler olmak üzere yaklaşık otuz sahabîden nakledilmektedir. İlgili rivayetler bu kadar kalabalık bir sahabe gurubu tarafından nakledildiğinden öteden beri İslam âlimleri nüzul-i İsa konusundaki rivayetlerin mütevatir olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlara misal olarak Taberî, Ebu'l-Hüseyn el-Âburî, İbn-i Atıyye, İbn-i Rüşd, İbn-i Kesîr, es-Seffârî, Şevkânî, Kettânî, Keşmîrî, Kevserî ve Ğumârî'yi zikredebiliriz.[9] Şu halde mütevatir hadisin tarifi esas alındığında, bu kadar sahabînin rivayet ettiği hadislerin mütevatir olduğunu söylemek için başka ne gerekiyor? Sahabe tabakasında bu sayıya ulaşan rivayetlerin tabii ve sonraki tabakalarda ulaşacağı miktarı siz düşünün. Bu kadar sahabinin yalan üzerinde söz birliği etmiş olabileceğine kim neye dayanarak ihtimal vermektedir ki, bu hadislerin mütevatir olamayacağını savunabilmektedir?

HAYRİ KIRBAŞOĞLU'NUN NÜZUL-İ İSA TENKİDİNİN ELEŞTİRİSİ

Burada hazır yeri gelmişken Hayri Kırbaşoğlu'nun ilgili rivayetler ve kaynağı bulunan sahabilere dair tenkitlerine değinmeliyim. Bu vesileyle Hayri Kırbaşoğlu'nun, Hz. İsa'nın nüzulüyle ilgili hadislere dair kaleme aldığı "Hz. İsa'yı (a.s.) gökten indiren hadislerin tenkidi" isimli bir makalesi olduğunu belirtmem gerekiyor. İlgili makaleyi

okudum, maalesef makalede ilmî sayılabilecek analitik tespitler göremedim. Asıl konumuz Kırbaşoğlu'nun tenkidinin eleştirisi olmadığı için burada sadece ilgili makalede göze batan eksiklik ve çarpıtmaları gündeme getirerek tekrar İslamoğlu'na dönmek durumundayım.

Kırbaşoğlu'nun anılan makalede "Kaynak metodolojisi" alt başlığıyla yaptığı tespit ve tenkitler gayet sathî ve temelsiz görünüyor. Sözelimi bu bölümde Kırbaşoğlu, Hz. İsa'nın nüzulüne dair Allah Resulü'nden yapılan rivayetlerin birkaçı hariç neden Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi kendisine yakın arkadaşları ve Hz. Peygamber'in eşleri tarafından gelmediğini bir sorun olarak gündeme taşıyıp rivayetlerin güvenilirliğini sorguluyor. Doğrusu bir hadisin onlarca sahabe tarafından rivayet edildiği halde bu sahabeler arasında neden yukarıda zikredilen sahabeler bulunmuyor, diyerek tenkit edildiğine ilk defa şahit oluyoruz. Kırbaşoğlu'nun böyle bir ayrıntıyı kaynak tenkidi gibi ilmi bir faaliyette hem de ilk sırada kullanması doğrusu ilginç. Hadis ilimlerinde sözü edilen sahabelerin neden fazlaca rivayetleri olmadığı konusunda kendi konularına has sebeplere dair yer alan izahlar Kırbaşoğlu'nun söz konusu tenkidine yeterince cevap teşkil ediyor.

Bu bir yana tenkit ilginç olduğu kadar ciddi bir mütalaaya dayandığı da söylenemez. Zira kendisi de hadislerin ravi sahabelerinin listesini veriyor ve bunlar arasından Hz. Enes, Hz. Abdullah b. Mesud gibi birkaç sahabe dışındakilerin Allah Resulü'nün yakın arkadaşları ve fakih sahabeler olmadıklarını söylüyor[10]. Kırbaşoğlu her ne kadar "birkaç sahabe" diyerek bunların kimler ve ne kadar olduklarını belirsiz bırakmak suretiyle meseleyi geçiştirmeye çalışsa da biz şöyle biraz daha ayrıntıya girerek iddiasının hiç de sağlam bir temele oturmadığını yakında görebiliriz.

Kırbaşoğlu'nun da verdiği listede yer alan sahabeler arasında Cabir b. Abdillâh, Ebu Hureyre, Abdullah b. Amr, Abdullah b. Ömer, Huzeyfe b. el-Yemân, Ammar b. Yasir, Imrân b. Husayn, Ebu'd-Derdâ, Osman b. Ebi'l-As, Vâsile b. el-Eska' gibi

isimler bulunuyor. Şimdi bu sahabilerin Hz. Ebubekir gibi Allah Resulü'nün yakın arkadaşları olduklarını söyleyemesek de bunların her birinin Allah Resulü'yle yakınlığı bulunduğu bir vakıadır. Ve hiçbiri Allah Resulü'nü bir veya birkaç defa görüp memleketine dönmüş bir bedevî değildir. Hadis ilimlerinde ravi sahabilerin temayüz sebebi Hz. Ebubekir gibi Allah Resulü'nün çok yakın arkadaşı olmak değildir elbette. Eğer öyle olsaydı elimizde hadis diye sadece mezkûr sahabilerin rivayet ettiği çok az bir mecmua kalırdı. Oysa hadis ilimlerinde [ve özellikle usulcülerin nazarında] bir sahabiyi diğerinden mütemayiz kılan husus, fakih olmalarının yanında, esasta Allah Resulü'ne olan mülazemetidir/beraberliğidir. Allah Resulü'yle birlikteliği ne kadardır, onunla savaşa katılmış mıdır, onunla sefere çıkmış mıdır, özel olarak Allah Resulüyle münasebeti olmuş mudur, bunlara bakılır.[

11] Sözüünü ettiğimiz sahabilerin her birisi bu özelliktedirler.

Allah Resulü'yle savaflara katılmanın yanında onun nezdinde önemli mevkii işgal etmişlerdir. Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr ve Ebu Hureyre gibi isimlere girmek istemiyorum. Bunların Allah Resulü'yle özel münasebetleri, menkıbeleri ve sahabe arasındaki mevkileri tarife gerek bırakmayacak kadar açıktır. Ben asıl diğer sahabilerden bahsetmek istiyorum.

Bu sahabilerin birçoğu gerek Allah Resulü gerekse Hulefa-i Râşidîn tarafından stratejik görevlere getirilmiştir. Mesela Osman b. Ebi'l-As bizzat Allah Resulü tarafından Taif'e vali tayin edilmiştir. Hz. Ömer zamanına kadar bu görevde kalmış, daha sonra Hz. Ömer kendisini Bahreyn'e vali atamıştır. İmran b. Husayn de fakih olduğu bildirilen sahabilerdendir ve Hz. Ömer tarafından Basra'ya gönderilmiş, oradaki halka din eğitimi/tefkîh için vazifelendirilmiştir. Huzeyfe b. El-Yeman, meşhur sahabilerdendir.

Allah Resulü'nün kendisine son derece güveni bulunmaktaydı. Birçok gizli bilgileri kendisine verdiği için "sahibü's-sirr" olarak anılırdı. Hz. İsa'nın nüzulü dâhil kıyamet alametleri hakkında birçok rivayetin kaynağıdır. Hz. Ömer onun bilgisine güvenir, fitne konusunda kendisine danışırdı. Kaynakların verdiği bilgiye göre Hz. Ömer tarafından Medâin'e vali atanmıştır.

Ebu'd-Derdâ, Bedir günü Müslüman olmuş,

Uhud'a katılmıştır. "Ümmetimin hakîmidir" gibi bir medh-i nebevîye mazhar olmuştur. Dimeşk kadılığı yapacak kadar fakih bir sahabidir. Hz. Ebu Hureyre

gibi Vâsile b. el-Eska' da Ashab-ı suffa'dandır,

gece gündüz Allah Resulü'nün yakınında bulunmuş, karın tokluğuna ilim tahsil etmiştir.

Ammâr b. Yâsir erken dönem Müslüman olmuş sahabilerden biri olarak uzun süre Allah Resulü'yle

birlikteliği vardır. Bunun yanında Allah Resulü'nün, şahsına dair beyanatı bulunacak kadar da kendisine

yakınlığı bulunmaktadır. Nüzûl-i İsa rivayetlerinin kaynağı olan sahabiler içinde bunların

yanında Sefîne ve Sevbân gibi gece gündüz Allah Resulü'nün beraberinde bulunan onun hizmetçisi

olan sahabiler de vardır.[12] Şimdi bu sahabilerin rivayetlerini Allah Resulü'nün çok yakın arkadaşları

ve fakih olmadıkları gerekçesiyle tenkit etmenin makul bir izahı olabilir mi?

Mütalaanın ciddiyetine (!) bakın ki, mezkûr

sahabiler arasında Allah Resulü'nün eşleri bulunmadığını sorun eden Kırbaşoğlu bizzat kendi listesinde

de yer aldığı halde Hz. Aişe'yi görmüyor.

Makalede "Dış Tenkid" (isnad tenkidi) alt başlığıyla yer alan bölümdeki tenkitler bizzat senet incelemelerine dayandırılmak yerine hadislerin

birkaçıyla ilgili bilinen tenkitler ileri sürülerek diğerleri

de zan altına sokuluyor. Hâlbuki başlığa bakarak

bu bölümde ilgili rivayetlerin senetlerini tek tek

inceleyip ayrı ayrı her biri hakkında mülâhazalarını

ortaya koymasını, sonra da bu mülâhazalar üzerine,

genellemeye prim vermeden tutarlı bir sonuç

çıkarmasını beklerdik Kırbaşoğlu'ndan.

"İç Tenkit" (metin tenkidi) alt başlığıyla makaleye

yansıttığı tespitlere gelince bunlar tamamen

Kırbaşoğlu'nun hakikat ve doğruluk anlayışını ortaya

koyan son derece sübjektif açıklamalar ve pekâlâ

tartışılabilir, pekâlâ aksi söylenebilecek

türden tespitlere dayanıyorlar. Söz gelimi bu bölümde

sık sık ilgili rivayetlerin bazılarında yer alan

ifadelerin Eski Ahid külliyatındaki bilgilerle benzerlikler

arz ettiğine yaptığı atıfları burada zikredebiliriz.

Kırbaşoğlu bunları yadırgayıp ilgili hadislerin

–ki bunlar bir kısmı için söz konusu- belli kültür

havzalarında üretilip Allah Resulü'ne isnad edildiğini

düşünmektedir. Bu Kırbaşoğlu'nun zannettiği

kadar kolay mıdır? Pekala, biri kalkıp şunları diyebilir:

Eski ve yeni ahid külliyatı toptan batıl ve hurafelerle dolu değildir. Bunlarda hala mişkât-ı nübüvvetten parıltılar vardır. İş bu bilgiler de korunabilmiş mezkûr parıltılardandır. Allah Resulü ile diğer peygamberlerin bilgi kaynağı aynıdır, vahiydir. Şimdi siz Ehl-i kitaptaki bilgilerin toptan batıl olduğunu söyleyebilir misiniz? Eğer söylüyorsanız, neden bu külliyatı hala muharref/değiştirilmiş/saptırılmış, üzerinde oynanmış kitaplar olarak tanımlı yorsunuz? Ehl-i kitab'ın dinî bilgisinin tahrif edilmiş olması zorunlu olarak sahip oldukları bazı bilgilerin hakikat değeri taşıyabileceğini göstermez mi? Bizim de bu bilgileri tespit etmemiz için güvenebileceğimiz kaynak Kur'an ayetleri ve Allah Resulü'nün hadisleri değil midir? Şu halde Allah Resulü'nden gelen hadisler ilgili bilgilere paralellik arz ediyorsa bunu hadislerin uydurma olduğuna mı yoksa Ehl-i kitabın mezkûr bilgilerinin sahih olduğuna mı delil saymalıdır?

Görüldüğü gibi Kırbasoğlu burada bir ön kabulden hareket ediyor, hadislerin metin kritiğini de ihtiyat payı bırakmadan tamamen bunun üzerine bina ediyor. Şimdi bu metin tenkidine ne kadar güvenebiliriz?

HABER-İ MÜTEVATİRLERİN DIŞINDAKİ HABERLER SADECE HABER-İ VAHİD MİDİR?

Üçüncüsü, haber-i vahidlerin akîdeye konu olamaması meselesine gelince bu mesele de detayları araştırılmadığında kafa karışıklığına yol açabilmektedir. Detaylara girmeden önce iki noktanın altını çizelim: Birincisi, Hz. İsa'nın nüzulüne dair rivayetler haber-i vahid değildir, yukarıda da izah ettiğimiz gibi mütevatirdir. İkincisi, nüzul-i İsa rivayetlerinin mütevatir olmadığı farz edilse bile bu zorunlu olarak haber-i vahid olmalarını gerektirmez. Zira Usul-i fıkıh âlimleri genelde hadisleri mütevatir, meşhur/müstefiz ve âhâd olmak üzere üç kısma ayırıp hükümleri itibarıyla her bir kısmı ayrı ayrı değerlendirirler. Bu değerlendirmeye göre meşhur hadisler İbn-i Fûrek, el-İsferâînî, Ebu Mansur el-Bağdâdî ve Ebu'l-Yüsr el-Bezdevî gibi ekser usulcülere göre kat'î bilgi ifade ederken[13], Debûsî ve Serahsî gibi bazı âlimlerce tuma'nînet/tatmin edecek düzeyde bilgi ifade etmektedir.[14] Ama şurası kesin ki meşhur hadislerin inkârı –Ebu'l-Yüsr el-Bezdevî ve hocası Şemsü'l-Eimme el-Halvanî gibi bazı âlimlere göre küfür olsa da[15] - en azından

bidat kabul edilmekte, bu yönüyle ilgili rivayetlerin akideye taalluku bulunmaktadır. Bu bakımdan birçok akide ve kelim kitabında da örneklerine rastlandığı üzere ilgili rivayetler akidede delil olarak kullanılabilir. Özellikle akide ve kelam kitaplarının sem'iyât bölümü diye bilinen son bahislerinde bu rivayetlerin sıkça delil olarak kullanıldığını görmekteyiz. Şu da var ki, kelamcılar bu gibi bahislerde zaman zaman istidlalde buldukları bazı rivayetlerin meşhur olduğunu ifade etmişlerse de bu hüküm her zaman isabetli olmamaktadır. Zahid el-Kevserî'nin de pek yerinde tespit ettiği üzere, sözü edilen kelamcıların hadis ilimlerinde ihtisasları olmadığı için ilgili hadislerin tarikleri hakkında etraflı bilgiye sahip olmamaktadırlar.[16] Bu bakımdan onların tevatüre ulaştığının farkına varamayıp sadece meşhur olduklarını ifadeyle yetinmektedirler. Her konuda ihtisas erbabının bilgisine müracaat etmek gerektiğinden mütevatir hadislerin tespiti hususunda kelamcılardan çok hadislerin tariklerine aşinalığı olan âlimlerin tespitleri esas alınmalıdır. Yukarıda bu nitelikteki âlimlerin ilgili hadislere dair kanaatlerini belirtmiştik. Sözün özü Usul-i fıkıh âlimlerine ait bu taksime göre konuşacak olursak nüzul-i İsa rivayetleri en azından meşhur/müstefiz hadisler kısmına dâhil olmaktadır. Bizim yukarıda esas aldığımız üzere hadisleri mütevatir ve haber-i vahid olarak ikili tasnife tabi tutanlar genelde muhaddislerdir. Şu halde nüzul-i İsa rivayetlerinin mütevatir olmadığını varsaysak bile haber-i vahid olmaları gerektiği sonucu sadece muhaddislerin tasnifine göredir, usul-i fıkıh âlimlerine göre değil.

HABER-İ VAHİDLER AKÎDEYE KONU OLAMAZLAR MI?

Bu girişten sonra bir an için İslamoğlu'nun dediği gibi düşünerek ilgili rivayetleri haber-i vahid kabul edecek olsak bile bu, mezkûr rivayetlerin mutlak anlamda akîdeye konu olamayacağını göstermez. Zira haber-i vahidler içinde akîdeye konu olan rivayetler bulunmaktadır. Nitekim birçok usuli fıkıh kitabında mütevatir haber konusu işlendikten sonra katî bilgi ifade eden haberler başlığı altında özel bir bahis açılması bunu göstermektedir. Buna bir misal olması için Fahu'r-Râzî'nin "Bir haberin doğru olduğunda tevatürden başka delalet

eden hususlar” diye başlık attığı bahsi zikredebiliriz.[17] Gerek Fahu'r-Râzî gerekse diğer birçok usulcü bu ve benzer başlıklar altında katî bilgi ifade eden haber-i vahid çeşitlerine birçok örnek vermektedirler. Bunlar içinden âlimlerin kabul ettiği haber-i vahidler burada özellikle belirtmeliyiz.[18] Zira Hz. İsa'nın nüzulüne dair rivayetler hemen bütün İslam âlimleri tarafından kabul görmüş, hadis mecmualarından akaid-kelam kitaplarına kadar ilgili hadisler kıyamet alametleri sadedinde birer bilgi kaynağı olarak kullanılmıştır. Şu halde ilgili hadislerin haber-i vahid olduğu söylene bile âlimlerin kabulüne mazhar olmaları bakımından katî bilgi ifade ettiklerini ve tabii olarak akideye konu olmaları gerektiğini söylemek durumundayız.

HABER-İ VAHİDLERİN ZAN İFADE ETMESİ NASIL ANLAŞILMALIDIR?

Burada Mustafa İslamoğlu'nun cevabında da dikkat çektiği gibi İslam modernistlerinin haber-i vahidlerin zan ifade ettiği hususuna dönük bir çarpıtmasına temas etmeliyiz. İslam modernistleri bir itikad ilkesini kabul etmediklerinde tavırları bellidir; genelde konu hakkındaki hadislerin haber-i vahid olduğunu ileri sürerler. Daha sonra haber-i vahidlerin zan ifade ettiği yönündeki prensibi gündeme taşıyarak haberin içeriğine iman etmeyişlerini kendilerince bir sebebe bağlamış olurlar. Evet, ifade edildiği gibi haber-i vahidlerin zan ifade etmesi usulî bir konudur ve katî bilgi ifade etmelerini sağlayan –ve yukarıda bir örneğine yer verilen- herhangi bir karine bulunmadığında söz konusudur. Ancak burada kapalı kalan ve kapalılığı fırsat bilinerek manipüle edilmeye çalışılan bir konu var. Haber-i vahidlerin ifade ettiği belirtilen zan zann-ı galiptir. Yani hadisin durumuna göre yüzde elli bir ile yüzde doksan dokuz arasında değişebilen güçlü kanaattir. Şöyle söyleyebiliriz; normal şartlarda haber-i vahidle sabit bir meseleye inanmak için elimizde geçerli bir sebep olduğu halde onu inkâr etmek için geçerli bir sebep bulunmamaktadır. Bu da aksine delil olmadığı zaman haber-i vahidlerin gereğince inanmak icap ettiği anlamına gelir. Durum böyle olunca haber-i vahidlerin zan

ifade ettiği yönündeki bu usul prensibini ilgili haberlerin içeriğine karşı güvensizlik telkin eden bir bağlam ve üslup içinde dile getirmek esasen ilgili prensibi uygulama hassasiyetinin değil, onu çarpıtmanın işaretidir. Zira söz konusu prensip haberi vahidlerin içeriğinin doğru olması ihtimalinin yanlış olması ihtimaline karşı daha güçlü olduğunu ve dolayısıyla itibara alınması gerektiğini ifade ettiği halde burada tam aksi bir amaçla kullanılmakta, ilgili haberin içeriğine imanın lüzumsuzluğuna araç kılınmaktadır. Nitekim nüzul-i İsa'ya inanmayan kimse konu hakkındaki hadislerin haber-i vahid olduklarını duyduğunda acaba yanlış mı yapıyorum diye bir tereddüt duyması gerekeceğine inkârını bir temele dayandırmışçasına rahatlamaktadır. Bu durumda haber-i vahidlerin zan ifade ettiği yönündeki prensibi doğru anlamamız gerekmektedir. Bu prensibi doğru anlayabilmek için önce onun usul ve kelim kitaplarında ne münasebetle kullanıldığını bilmek icap eder. Usul ve kelim kitaplarını inceleyenler görecektir ki haber-i vahidin zan ifade ettiği, kati bilgi sağlamadığı yönündeki prensip özellikle iki konuda gündeme taşınmaktadır. Bunlardan biri nasların taaruzu konusu, diğeri tekfir konusudur. Nasların taaruzu konusunda bilhassa Hanefî usulcüler Kur'an'da bulunan tahsis edilmemiş umumî lafızlar bahsinde bu lafızların haber-i vahidlerle tahsis edilemeyeceğini ifade ederlerken ilgili prensibe atıf yaparlar. Bir de usulcüler haberlerin kendi aralarındaki taaruzu bahsinde de bu prensibe dikkat çekmektedirler. Usulcülerin bu atıfları, haber-i vahidleri delil kabul etmemeye dönük değil, sadece nasları hiyerarşik bir sisteme göre anlamaya dönük bir çabanın ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tekfir konusundaki atfa gelince bu daha çok prensibe kelim kitaplarında yapılan atıftır ve haber-i vahidle sabit meseleleri inkâr ettiği için her hangi birini tekfir etmemek gerektiği anlatılırken gündeme getirilir. Burada da haber-i vahidlerin delil olarak görülemeyeceğine dair en ufak bir ima söz konusu değildir. Prensibin gündeme getirilmesi sadece tekfir konusunda ihtiyatın gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Demek oluyor ki, prensibi doğru yerde uygulamak istiyorsak onu ya nasların taaruzu ya da tekfir konusunda kullanmalıyız. Ayet ya da mütevatir veya meşhur hadislerin açık ifadelerine aykırı bir

rivayetle karşılaştığımızda ilgili rivayetin sıhhat değerini araştırır, bu meyanda haber-i vahid olduğunu ve zan ifade ettiğini belirtiriz. Ardından aksini gösteren delillerin açık ayet veya mütevatir ya da meşhur hadisler olduğunu, katî bilgi ifade ettiklerini söyleriz. Böylece nasları birbirleriyle çatıştırmadan bir ahenk içinde anlamının yolunu aramaya çalışırız. Ya da prensibi bir hadisi inkâr eden kimse karşısında uygulamaya sokarız. Eğer inkâr ettiği rivayet haber-i vahidse zan ifade ettiğini, dolayısıyla söz konusu şahsı tekfir etmemizin doğru olmayacağını anlarız. Yoksa bir mümin Allah Resulü'nden sahih bir yolla aktarılmış ve müçtehidlerin nasların tespit ve tefsirine dair incelemelerinden geçmiş bir hadis rivayetinin gereğine iman konusunda uygulanamaz; bu hadis haber-i vahiddir, içeriğine inanmam gerekmez, şeklinde bir savunma geliştirilemez. Maalesef günümüzde prensip hep bu savunma psikolojisiyle kullanılmakta, nedense hep inkârın kılıfı olarak takdim edilmekte ve sürekli haber-i vahidler karşısında Müslümanları hem yersiz hem de yanlış bir tavra sürüklemektedir. Eğer bu prensibi uygulayanlar usulü işletme duyarlılığından hareketle bunu yapıyorlarsa aynı duyarlılığın gereği olarak prensibi yerli yerince de kullanmak mesuliyetindedirler. Sonuç olarak sözün başından beri anlatmaya çalıştığımız gibi gerek konuyla ilgili hadislerin mahiyet ve hususiyetleri gerekse muhtelif İslamî ilimlere konu olan prensipler göz önünde bulundurulduğunda nüzul-i İsa'ya dair rivayetlerin tevili mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte ilgili rivayetlerin mütevatir olmadığı yönündeki iddia başta mütevatir hadisin tarifi açısından temelsizdir. Haber-i vahidlerin zan ifade ettiği ve akîdeye konu olamayacağı prensibi de aslen açılımı ve kapsam alanını sınırlayıcı diğer prensipler dikkate alınmadan peşin fikirlere kılıf üretmek üzere manipüle edilmeye çalışılmıştır. Son olarak gördük ki, haberi vahidlerin zan ifade ettiği yönündeki prensip günümüzde ne doğru yerde ne de doğru amaçla kullanılmaktadır. Önceleri nasları bir hiyerarşi içinde doğru anlamının ölçüsü olarak kullanılan bir prensibin bugün nasıl da nasları hayatın dışına itme aracı olarak istismar edildiğini göstermesi bakımından bu hayli manidardır.

Bütün bunlardan sonra Mustafa İslamoğlu'nun nüzul-i İsa konusundaki görüşlerinin herhangi ilmî mesnede dayanmadığını, şartlanmış bir zihinle meseleyi basitleştirdiğini söylemek durumundayız.

.....
Dipnotlar:

- 1- Akla ilk gelen bir misal olarak selefisinden Eşarisine ve Matüridisine kadar hemen bütün müminlerin 1100 yıldır başucu eseri kabul ettiği Tahavi Akîde'sinde bu konuda şöyle denir: Deccal'ın çıkması, Meryemoğlu İsa'nın (aleyhisselam) gökten nüzûlü gibi kıyamet alametlerine iman ederiz. s. 29.
- 2- <http://www.tumgazeteler.com/?a=2573959>
- 3- Buharî, 3448; Müslim, 306.
- 4- Müslim, 312.
- 5- Taberî, Câmiu'l-beyan fî âyi'l-Kur'an, c. 3, s. 395; Kevserî, Nazratün âbira, s. 99.
- 6- http://www.mustafaislamoglu.com/haber_detay.php?haber_id=338
- 7- Kırbaçoğlu, Alternatif Hadis Metodolojisi, s. 95.
- 8- Kırbaçoğlu'nun mütevatir hadislerle ilgili görüşlerinin tenkidi için bkz., Talha Hakan Alp, Günümüz hadis tartışmaları bağlamında Mütevatir hadis, Rihle, Yıl 1, Sayı 2.
- 9- Abdulfettah Ebu Ğudde, et-Tasrîh bimâ tevâtera fî nüzûli'l-Mesîh, talik bölümü; ed-Dânî, es-Sünenü'l-vâride fi'l-fiteni ve ğavâlihâ ve's-sâati ve eşrâtihâ, talik kısmı, c. 6, s. 1246.
- 10- Kırbaçoğlu, Hz. İsa'yı (a.s.) gökten indiren hadislerin tenkidi, İslamiyat, c. 3, s. 4. Ekim-Aralık 2000.
- 11- Suyutî, Tedrîbü'r-râvî, c. 2, s. 122; es-Sem'ânî, Kavâtiu'l-edille, c. 1, s. 392.
- 12- Burada mezkur sahabilere dair verilen bilgiler el-İsabe fi temyizi's-sahabe adlı meşhur sahabe ansiklopedisinden alınmıştır. Merak edenler sahabilere isimleri üzerinden ansiklopedide arama yapabilir ve hayatları hakkında daha geniş bilgi edinebilirler.
- 13- el-Bağdâdî, Usûlü'd-dîn, s. 13.
- 14- Debûsî, Takvîmü'l-edille, s. 212; Serahsî, Usulü's-Serahsî, c. 1, s. 292.
- 15- Ebu'l-Yüsr el-Bezdevî, Kitabün fîhi marifetü'l-huceci's-şer'iyye, s. 33.
- 16- Kevserî, Nazratün âbira, s. 122.
- 17- Fahru'r-Razî, el-Mahsûl, c. 4, s. 271.
- 18- Cessâs, el-Fusûl, c. 3, s. 49.